

МОВНА ПЕРИФЕРІЯ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ІСНУВАННЯ МОВИ В СУСПІЛЬСТВІ

А. О. Євграфова, канд. філол. наук, доцент
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
E-mail: allaevgrafova38@gmail.com

У мові, як складному діалектичному об'єкті, можна вирізнити ядро і периферію, де під ядром ми розуміємо кодифіковану, нормалізовану літературну мову, а під периферією – ту частину мови, яка «не оброблена майстрами слова».

Метод антиномій (Ф. де Сосюр) та дихотомій (В. фон Гумбольдт) є locus classicus вивчення мови як явища і мови як процесу. У парадигмі норма – ненорма диференціація мовного матеріалу у теоретичному аспекті не проводилась. Подібний підхід толерує розглянути нормативне – неунормоване в межах трикутника система – узус – норма, що дозволить визначити коло тих явищ, які не підпорядковуються функціональній категорії – нормі. А priori цей матеріал може бути різнохарактерним, як із знаком плюс, так і зі знаком мінус щодо конотативних можливостей, але в будь-якому разі він не буде нейтральним, стандартним і чітко окресленим.

Ключові слова: система, узус, норма, знижена лексика.

У статті передбачається розглянути можливість визначення теоретичних засад щодо диференціації ядра і периферії в межах мови.

Підхід виділяти саме «ядро» і «периферію» запозичений нами з лінгвістичної праці, де вивчаються такі кореляції на граматичному рівні, а саме: у межах категорії темпоральності [1].

Метод антиномій (Ф. де Сосюр), або дихотомій (В. фон Гумбольдт) є locus classicus вивчення мови як феномену й мови як процесу. Апробація розмежування ядра-периферії у граматиці стала можливою через те, що цей ярус більш структурований, і будь-які співвідношення фіксуються безпосередньо в мовному матеріалі.

У нашому випадку у мові, як складному діалектичному об'єкті, опозиція ядро-периферія стає можливою на основі протиставлення кодифікованої, нормалізованої літературної мови, яку ми називаємо ядром, і частини мови, яка існує поза нормою. «Перенесення» поняття ядро-периферія на інші яруси (поза граматику) стає можливим завдяки семантиці самих цих слів:

Ядро – 2. перен. Внутрішня, центральна частина чого-н. [2, с. 853].

Периферія – 2. спец. Зовнішня, віддалена від центральної частина чого-н. [3, с. 614].

Тобто, первинно не претендуючи на термінологічну однозначність, слова «ядро» і «периферія» потрапляють у константну бінарну опозицію: головне – другорядне, важливе – маргінальне, основне – неістотне.

Мова не йде про надання статусу термінів словам «ядро» і «периферія», а швидше про те, щоб окреслити коло поняття «периферія», заземливши його на конкретний матеріал.

У цьому зв'язку доречно процитувати Ф. де Сосюра, який у «Курсі загальної лінгвістики» підкреслював зв'язок абстрактних сутностей мови із їх конкретним матеріальним субстратом: «...в кінцевому підсумку перевагу отримує аналіз мовців, бо він ґрунтується на безпосередніх фактах мови» [4, с. 231] і далі: «...об'єктивний аналіз, внутрішньо поєднаний суб'єктивним аналізом живої мови, посідає належне йому місце в лінгвістичній методології» [4, с. 233].

Мета статті – визначитися з колом мовних явищ, які б формували мовну периферію, для чого варто вирішити такі **завдання**:

- що складає мовну периферію;
- що забезпечує критерій розмежування ядра і периферії;
- наскільки норма як функціональна категорія може гарантувати (задовольнити) об'єктивність цього «розмежування»;
- чи збігається поняття «знижена лексика» з поняттям «мовної периферії».

Метод дослідження – зіставний. Основа зіставлення встановлюється за допомогою певної ознаки, наявної у мовному явищі, і такою ознакою у нашому випадку є мовно-стилістична оцінка певної одиниці.

Наукова новизна – робиться спроба переорієнтуватися «з констатації емпірично виявлених і традиційно визнаних мовних фактів на стратифікаційну класифікаційну схему».

Об'єкт дослідження – мовний масив, мова як така, як складний єдиний феномен.

Предмет дослідження – мовна периферія, тобто та частина мовного масиву, яка протистоїть унормованій літературній мові.

Ми намагатимемося розглянути мовну периферію у трикутнику система – узус – норма, оскільки ті мовні одиниці, які складають периферію, віддалені від мовного ядра завдяки мовно-стилістичній оцінці, що робить периферію, з одного боку, конотативно залежною, а з іншого – соціально маркованою.

Мовною оцінкою виступає норма. При всіх розбіжностях при визначенні норми константними її ознаками виступають: обов'язковість реалізації, прийнятих суспільством і культурою (Е. Косеріу), сукупність загальноприйнятих мовних засобів (С. І. Ожегов, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур).

Мова породжена суспільством, яке і регламентує функціонування мови. Сама мова існує в фонемах, морфемах, словах. Це і утворює систему, у якій закладені потенції мови. Наприклад: в українській мові можливі форми родового відмінку: пальта, авта, кіна, у той час як російська мова, незважаючи також на наявність в системі відмінкової парадигми, накладає табу на подібні форми. Потенційно нібито в російській мові теж могло б не бути обмежень у відмінюванні іменників, але іменники іншомовного походження підпадають під заборону їх відмінювання, що контролюється нормою. В той час в англійській мові можливі форми *A man is waiting for you* і *The man is waiting for you*, при цьому артикль, наявний в багатьох мовах германської і романської груп як виразник означеності / неозначеності, відсутній, наприклад, слов'янських мовах, і цю «прогалину» заповнює контекст при перекладі. Таким чином, система – можливості, які потенційно закладені в мові.

Отже, система – це «не тільки те, що є в мові, а й те, що можливо в мові, в її нормі й мовленнєвих виявах» [5, с. 134]. Тобто в мові, а особливо в мовленні, потенційно існують ресурси до створення оказіоналізмів, неосемантизмів, розширення і звуження значень тощо.

Сама дефініція «норми» має не одну інтерпретацію. Але, як правило, визнається, що норма одночасно є і мовною, і соціально-історичною категорією (Г. В. Степанов, V. Navranek). «Об'єктивна сторона норми втілена у функціонуванні мови, тоді як її суб'єктивна сторона зв'язана з прийняттям і осмисленням норми колективом, який говорить цією мовою» [6, с. 559].

Суб'єктивна сторона «локалізується» у посиланнях на визначення норми, подане С. І. Ожеговим, яким скористався і український дослідник М. М. Пилинський: норма – «сукупність найбільш придатних («правильних», «кращих») для обслуговування засобів мови...» [7, с. 62].

Оцю «придатність», «правильність» і «кращість» визначають мовознавці, які й кодифікують мову, створюючи словники, граматики, посібники, після чого колектив мовців сприймає норму, перетворюючи її в такий спосіб, як нормативність, тобто специфічну якість літературної мови. (Розмежування норми і нормативності належить Д. Брозовичу).

На тлі такого розуміння норми, яка стандартизує мову, стає очевидним, що норма не може бути нав'язана ззовні, її витoki – в самі системі мови «як системі

можливостей». «Регульована» мова – лише частина загальнонаціональної мови, яка вміщує в собі всі факти існування мови, що і прийнято називати узусом (від лат. *usus* – використання, звичай) – «загальноприйняте вживання слів і речень у мовленні на відміну від норми літературної мови й ідіолектів (оказіонального вжитку)» [8, с. 629]. Тобто узус охоплює як традиційні, правильні, так і нетрадиційні, оказіональні реалізації. Таким чином, система і норма взаємопов'язані: норма виникає у межах системи (інколи віддають перевагу у цьому сенсі вживати слово структура), і саме система / структура забезпечує появу норми і її реалізацію. Узус охоплює всі факти мовного існування: як літературні, «правильні», так і решту реальних застосувань, реальних способів вживання мови, включаючи оказіональні нетрадиційні і навіть некоректні реалізації.

Структура мови і її узус є тими загальними межами, в яких існує мовна норма. Узус завжди ширше норми. І та частина узусу, яка охоплює неунормовану практику, і складає мовну периферію (Підкреслено А.С.).

Поняття мовної периферії, безперечно, узгоджується з такими категоріями, як просторіччя, арго, жаргон, сленг, стьоб, але ці категорії об'єднує лише те, що всі вони є поза літературними, і головне те, що їх носії соціально марковані.

Хоча природа цих мовних явищ нібито однорідна, насправді вони різні: одні виникають поза літературною лексичною системою, і в той же час є чітко окресленим соціальним різновидом мовлення (арго, жаргон, сленг), чого не можна сказати про стьоб і просторіччя. Призначення всіх цих типів теж різне: арго створюється для конспіративних потреб, жаргон – для само ідентифікації соціальних груп, сленг – для створення стилістично зниженої синонімії, в основному, пейоративної конотації; для стьоба характерна настанова на епатаж і культурний «шок», і він має про вокативний характер, спрямований на дискредитацію адресата; просторіччя – це реальний засіб спілкування для певної групи людей. Арго, жаргон належать до обмеженої сфери побутування; сленг можна розглядати як своєрідну суспільну розвагу, потужну, живу, вільну мовну стихію. Стьоб демонструє «антинорму» в мовній поведінці, провокативність (нахил до знування, глузування, збиткування, юродства (Див. детально [9])). Принаймні всі ці явища соціально марковані, деякі з них отримали фіксацію у словниках:

Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т. М. Кондратюк. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.

Ставицька О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників (Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми) / Олеся Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.

Ставицька О. Український жаргон / Олеся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

Кудрявцева Л. А. Приходько И. Г. Словарь молодежного сленга города Киева : Учебное пособие / под ред. Л. А. Кудрявцевой. – К. : ООО ИД «Аванпост-Прим», 2006. – 198 с.

Наявні словники субстандартної лексики реєструють одиниці заборонених слів (непристойних, нецензурних, грубих, лайливих), обмежених сферою вживання через їх несприйняття освіченою частиною суспільства, або в словниках фіксується вмотивоване вживання слів іншого характеру, притаманних іншій замкнутій референтній групі.

Актуалізація цих слів, включених у мовлення, формує сленг, арго, жаргон, просторіччя, стьоб, тим самим створюючи широкий спектр функціональних категорій мовно-стилістичного гатунку.

Сленг побутує у середовищі неформальних молодіжних об'єднань або сленг – як інструмент відсторонення (російською – *отстранение*). Сленгізми роблять мовлення «жаргонізованим, коли вони влітаються у нейтральну і фамільярну лексику» [10, с. 36].

Просторіччя (просте мовлення, «не книжне народне мовлення») пов'язують з ненормованим, грубуватим, побутовим мовленням, яке не є системним і характеризує мовлення переважно неосвічених носіїв мови [8, с. 504].

Отже, всі ці локальні мовні різновиди є соціально замкненими і кастово обмеженими. Сфера розповсюдження накладає свій відбиток, а входженню в літературну мову перешкоджає відсутність норми. Норма, таким чином, виступає критерієм розмежування між мовою не кодифікованою і високорозвиненою, літературно опрацьованою мовою.

Щодо поняття знижена лексика, то це – аспект лексичного розмежування відносно нейтральної лексики, що можна відтворити схематично так:

висока (поетична)
книжна
нейтральна лексика
розмовна
просторіччя
груба

Нейтральна лексика позбавлена стилістичних характеристик, обертонів, нейтральні слова виконують суто номінативну функцію.

Денотативно-конотативні чи конотативно-денотативні одиниці з негативною семантикою складають знижену лексику.

Розмежування зниженої лексики і мовної периферії лише на перший погляд видаються явищами одного порядку. Насправді проблема диференціації цих понять значно глибша і потребує подальших досліджень як емпіричного матеріалу, так і теоретичних узагальнень.

Висновки

1. Методологічним підґрунтям для виділення в мові ядра і периферії виступають теоретичні засади Ф. де Сосюра і В. фон Гумбольдта, які будуються на методі антиномій.

2. Мовна периферія, якщо виходити із чіткого лінгвістичного термінологічного поля, мабуть, повинна називатися мовленнєвою, оскільки всі явища, які ми розглядаємо в межах периферії, функціонально-комунікативні.

3. В опозиції ядро – периферія критерієм їх розмежування виступає норма, бо саме норма між системою разом із узусом утворює «демаркаційну» лінію між можливостями, які закладені в системі, і узусом, у якому ця система може бути втілена, при цьому норма виконує роль головного фактора, за допомогою якого і стає можливою ця диференціація.

4. Загальноприйнятий термін «знижена лексика» і запропонований нами термін «мовна периферія», безперечно, мають точки дотику, але це явища, які лежать в різних класифікаційних координатах.

5. Піднята нами проблема є теоретичною і потребує подальшого опрацювання для того, щоб вона отримала ґрунтовне завершення.

ЯЗЫКОВАЯ ПЕРИФЕРИЯ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ СУЩЕСТВОВАНИЯ ЯЗЫКА В ОБЩЕСТВЕ

А. А. Євграфова, канд. філол. наук, доцент
Сумський державний університет
ул. Римського-Корсакова, 2, г. Суми, 40007, Україна
E-mail: allaevgrafova38@gmail.com

В языке, как сложном диалектическом объекте, можно различать ядро и периферию, где под ядром мы понимаем кодифицированный, нормализованный литературный язык, а под периферией – ту часть языка, «которая не обработана мастерами слова».

Метод антиномий (Ф. де Сосюр) и дихотомий (В. фон Гумбольдт) является locus classicus языка как явления и языка как процесса. Однако в рамках этой парадигмы норма – ненорма дифференциация языкового материала в теоретическом аспекте не проводилась. Подобный подход позволяет рассмотреть нормативное – ненормативное в рамках треугольника система – узус – норма, что даст возможность определить круг тех явлений, которые не подчиняются функциональной категории – норме. А priori этот материал может быть разнохарактерным, как со знаком плюс, так и со знаком минус относительно коннотативных возможностей, но в любом случае он не будет нейтральным, стандартным и четко определенным.

Ключевые слова: система, узус, норма, сниженная лексика.

LANGUAGE PERIPHERY AS A FORM OF ITS EXISTENCE IN SOCIETY

A. Yevgrafova, PhD, Associate Professor
Sumy State University,
2, Rymkogo-Korsakova Str., 40007, Sumy, Ukraine
E-mail: allaevgrafova38@gmail.com

Being a complex dialectical object, language has a nucleus and a periphery. The nucleus represents a codified, normalized literary language, and the periphery represents that part of the language which “has not yet been influenced by the masters of the word”.

The method of antinomies (F. de Saussure) and the method of dichotomies (W. von Humboldt) are locus classicus of studying a language as a phenomenon and language as a process. There has not been proposed any differentiation of language material within the opposition of norm – non-norm. Such an approach makes it possible to study normative versus non-normative within the triangle “system – usage – norm”, this allowing us to reveal the phenomena which do not submit to the functional category of norm. This material can a priori be positively or negatively marked as to its connotation potentialities, but in any case this material will not be neutral, standard, or clearly limited.

Keywords: system, usage, norm, deflated vocabulary.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность / отв. ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах. Вид. друге, випр. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 3. – 862 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах. Вид. друге, випр. / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 2. – 926 с.
4. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
5. Кодухов В. И. Общее языкознание: учебник для студентов филологических специальностей университетов и педагогических институтов / В. И. Кодухов. – М. : Высшая школа, 1974. – 303 с.
6. Семенюк Н. Н. Норма / Н. Н. Семенюк // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1970. – С. 549 – 592.
7. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наукова думка, 1976. – 287 с.
8. Селиванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селиванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
9. Євграфова А. О. Роль зниженої лексики в мові засобів масової інформації / А. О. Євграфова // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 101. – С. 87-89.
10. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32-41.

LIST OF REFERENCES

1. Functionl grammar theory. Temporality. Modality / Otv. red. A. V. Bondarko. – L. : Nauka, 1990. – 263 p.
2. New definition dictionary of the Ukrainian language : u 3 tomakh. – Vyd. 2. Vypr. / Ukladachi V. Yaremenko, O. Slipushko. – K. : Vydavnytstvo “Akonit”, 2001. – T. 3. – 862 p.

3. New definition dictionary of the Ukrainian language : u 3 tomakh. – Vyd. 2. Vypr. / Ukladachi V. Yaremenko, O. Slipushko. – K. : Vydavnytstvo “Akonit”, 2001. – T. 2. – 926 p.
4. Saussure F. de. Course in general linguistics / F. de Saussure. – K. : “Osnovy”, 1998. – 324 p.
5. Kodukhov V. I. General Linguistics. The textbook for students of philological specialities in universities and pedagogical institutes / V. I. Kodukhov. – M. : Vysshaya shkola, 1979. – 303 c.
6. Semeniuk N. N. Norm / N. N. Semeniuk // General linguistics. Form of existence, functions, language history / Otv. red. B. A. Srebrenikov. – M. : Izd-vo “Nauka”, 1970. – P. 549 – 592.
7. Pylynskyi M. Language norm and style / M. M. Pylynskyi // K. : “Naukova dumka”, 1976. – 287 p.
8. Selyvanova O. Contemporary linguistics : terminological encyclopedia / O. Selyvanova // Poltava : Dovkillya. – K., 2006. – 716 p.
9. Yevgrafova A. The role of the obscen words in the mass media language / A. O. Yevgrafova // Kultura narodov Prichernomorya : Nauchnyi zhurnal. - № 101. – 2001. – P. 87-97.
10. Beregovskaya E. Youth slang : development and functioning / E. M. Beregovskaya // Voprosy Jazykoznanija. – 1996. – № 3. – P. 32-41.

Надійшла до редакції 4 лютого 2015 р.